

## ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

L. A. GEELHOED

της 25ης Σεπτεμβρίου 2003 <sup>1</sup>

### I — Εισαγωγή

1. Το Bundesgerichtshof (Γερμανία) υπέβαλε στο Δικαστήριο ερώτημα για την ερμηνεία της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές<sup>2</sup> (στο εξής: οδηγία). Το εθνικό δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν μια συγκεκριμένη ρήτρα, που αποτελεί το αντικείμενο της διαφοράς μεταξύ των διαδίκων στην υπόθεση της κύριας δίκης, μπορεί να θεωρηθεί καταχρηστική κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας.

2. Το ερώτημα αυτό μου δίδει την ευκαιρία να ασχοληθώ με το ζήτημα της εκτίμησης της ερμηνευτικής εξουσίας που διαθέτει το Δικαστήριο, όταν καλείται να αποφανθεί επί του καταχρηστικού, ενδεχομένως, χαρακτήρα ρητρών οι οποίες περιλαμβάνονται σε συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές και τις οποίες οι τελευταίοι προσβάλλουν ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου.

3. Όπως συνάγεται από τη σχετική με την οδηγία αυτή νομολογία του Δικαστηρίου, η οποία δεν είναι ακόμη πλούσια, επιβάλλεται η αυστηρή οριοθέτηση της εν λόγω ερμηνευτικής εξουσίας. Πράγματι, η οδηγία δίνει στα κράτη μέλη μεγάλη ευχέρεια εκτίμησης, όταν εξετάζουν ποιες ρήτρες είναι καταχρηστικές κατά την εθνική τους νομοθεσία. Η αναγνώριση εξαιρετικά εκτεταμένης ερμηνευτικής εξουσίας υπέρ του Δικαστηρίου θα έπληττε την ευχέρεια αυτή στην ουσία της, πράγμα το οποίο, όπως πρόκειται να αποδείξω κατωτέρω, αντίκειται καταφανώς στη βούληση του κοινοτικού νομοθέτη.

4. Συνοψίζοντας, απόκειται καταρχάς στο εθνικό δικαστήριο να κρίνει αν πρέπει να χαρακτηριστεί καταχρηστική μια ρήτρα η οποία αποτελεί το αντικείμενο της διαφοράς που οι διάδικοι έφεραν ενώπιόν του.

### II — Το εφαρμοστέο δίκαιο, τα πραγματικά περιστατικά και η διαδικασία

5. Το ουσιαστικό περιεχόμενο της οδηγίας εντοπίζεται στο άρθρο 3 αυτής το οποίο ορίζει:

<sup>1</sup> — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ολλανδική.

<sup>2</sup> — ΕΕ L 95, σ. 29.

«1. Ρήτρα σύμβασης που δεν απετέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης θεωρείται καταχρηστική όταν, παρά την απαίτηση καλής πίστης, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, τα απορρέοντα από τη σύμβαση.

[...]

3. Το παράρτημα περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές.»

Το άρθρο 4 ορίζει ότι, προκειμένου να κριθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας ρήτρας, πρέπει να ληφθούν υπόψη όλες οι περιστάσεις που περιβάλλουν τη σύναψη της σύμβασης. Το άρθρο 5 ορίζει ότι οι ρήτρες πρέπει να είναι πάντοτε σαφείς και κατανοητές. Επιπροσθέτως, το άρθρο 6 ορίζει ότι οι καταχρηστικές ρήτρες συμβάσεως μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν δεσμεύουν τον καταναλωτή, τηρουμένων των προϋποθέσεων της εθνικής νομοθεσίας.

6. Η οδηγία μεταφέρθηκε στη γερμανική νομοθεσία με το άρθρο 9 του Gesetz zur Regelung der allgemeinen Geschäftsbedingungen [νόμου για τον καθορισμό των

γενικών όρων των συναλλαγών] καθώς και με ορισμένες διατάξεις του Bürgerliches Gesetzbuch, ήτοι του γερμανικού αστικού κώδικα.

7. Διάδικοι της κύριας δίκης είναι αφενός η εταιρία Freiburger Kommunalbauten GmbH Baugesellschaft & Co. KG, ενάγουσα, και αφετέρου οι Ulrike Hofstetter και Ludger Hofstetter, εναγόμενοι.

8. Η ενάγουσα, δημοτική κατασκευαστική εταιρία, πώλησε στα πλαίσια της εμπορικής της δραστηριότητας στους εναγόμενους, αντι 33 700 γερμανικών μάρκων (DEM), θέση σταθμεύσεως αυτοκινήτου εντός χώρου σταθμεύσεως τον οποίο επρόκειτο να κατασκευάσει η ίδια. Κατά τους όρους της σύμβασης πώλησεως, η οποία περιβλήθηκε τον τύπο συμβολαιογραφικού εγγράφου στις 5 Μαΐου 1998, ο αγοραστής οφείλει να συστήσει εγγύηση και να εξοφλήσει το σύνολο του τιμήματος της πώλησεως μέχρι τις 30 Απριλίου 1999, σε περίπτωση δε καθυστερημένης καταβολής οφείλει τόκους υπερημερίας.

9. Οι εναγόμενοι κατέβαλαν το τίμημα της πώλησεως μόνον αφού τους παραδόθηκε η θέση σταθμεύσεως, ελεύθερη από κάθε ελάττωμα, στις 21 Δεκεμβρίου 1999. Τότε η ενάγουσα ζήτησε τόκους υπερημερίας λόγω καθυστερημένης εξοφλήσεως. Το Oberlandesgericht της Καρλσρούης απέρριψε, σε δεύτερο βαθμό, τον ισχυρισμό αυτό. Η ενάγουσα ζήτησε από το Bundesgerichtshof την αναθεώρηση [Revision] της αποφάσεως του Oberlandesgericht.

10. Στο πλαίσιο της διαδικασίας αναθεωρήσεως, το Bundesgerichtshof απήθυνε στο Δικαστήριο το εξής προδικαστικό ερώτημα:

«Πρέπει να θεωρηθεί καταχρηστική, υπό την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, η περιλαμβανόμενη στους γενικούς όρους συναλλαγών ενός πωλητή ρήτρα, κατά την οποία ο αγοραστής ενός υπό κατασκευή οικοδομικού έργου πρέπει να καταβάλει το σύνολο του τιμήματος που οφείλεται για το έργο αυτό ανεξαρτήτως της προόδου των οικοδομικών εργασιών, εάν ο πωλητής έχει συστήσει προηγουμένως υπέρ αυτού εγγύηση από πιστωτικό ίδρυμα, η οποία ασφαλίζει τις χρηματικές αξιώσεις που ενδέχεται να προβάλλει ο αγοραστής λόγω πλημμελούς εκπληρώσεως ή μη εκπληρώσεως των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη σύμβαση;»

11. Γραπτές παρατηρήσεις υπέβαλαν στο Δικαστήριο η ενάγουσα και οι δύο εναγόμενοι της κύριας δίκης, καθώς και η γερμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή. Δεν έλαβε χώρα προφορική διαδικασία.

### III — Εκτίμηση

12. Όλες οι παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο αφορούν της ερμηνεία της ρήτρας που αποτελεί αντικείμενο της κύριας δίκης. Ενόψει της λύσεως που θα προτείνω στο Δικαστήριο, θεωρώ ότι, όσο σημαντικές και πολύτιμες κι αν είναι, δεν χρειάζεται να τις σχολιάσω. Θα περιοριστώ στην ανάλυση του είδους της εναρμονίσεως που επιβάλλει η οδηγία, καθώς και των συνεπειών που απορρέουν από τον δικαστικό έλεγχο του Δικαστηρίου.

13. Με την απόφαση Επιτροπή κατά Σουηδίας<sup>3</sup>, το Δικαστήριο διέκρινε μεταξύ αφενός των άρθρων 3 έως 6<sup>4</sup> της οδηγίας και αφετέρου του παραρτήματος στο οποίο παραπέμπει το άρθρο 3, παράγραφος 3, αυτής.

14. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα άρθρα 3 έως και 6, σκοπός των οποίων είναι η απονομή δικαιωμάτων στους καταναλωτές, προσδιορίζουν το σκοπούμενο από την οδηγία αποτέλεσμα. Εν συνεχεία παραπέμπει στην πάγια νομολογία του, σύμφωνα με την οποία είναι απαραίτητο η νομική κατάσταση που απορρέει από τα εθνικά μέτρα για τη μεταφορά στην εσωτερική νομοθεσία να καθορίζεται με αρκετή ακρίβεια και σαφή-

3 — Απόφαση της 7ης Μαΐου 2002, C-478/99, Συλλογή 2002, σ. I-4147, ιδίως σκέψεις 18 επ.

4 — Καθώς και του άρθρου 7, το οποίο δεν ασεί επιρροή εν προκειμένω.

νεια, οι δε δικαιούχοι να έχουν τη δυνατότητα να γνωρίζουν το πλήρες περιεχόμενο των δικαιωμάτων τους και, εφόσον παραστεί ανάγκη, να τα προβάλουν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

15. Αντιθέτως, το παράρτημα δεν επιφέρει καμιά μεταβολή στο σκοπούμενο από την οδηγία αποτέλεσμα, το οποίο τα κράτη μέλη οφείλουν να επιτύχουν ως έχει. Κατά τη διατύπωση του άρθρου 3, παράγραφος 3, της οδηγίας, το παράρτημα περιέχει ενδεικτικό και μη εξαντλητικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές. Είναι σαφές ότι μια ρήτρα που περιλαμβάνεται στο παράρτημα δεν χαρακτηρίζεται κατ' ανάγκη καταχρηστική και, αντιστρόφως, δεν αποκλείεται να χαρακτηριστεί έτσι μια ρήτρα η οποία, εντούτοις, δεν περιλαμβάνεται στο παράρτημα.

16. Επομένως, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ρητώς ότι ο κατάλογος που περιλαμβάνεται στο παράρτημα της οδηγίας δεν περιορίζει το περιθώριο εκτιμήσεως των εθνικών αρχών κατά τον προσδιορισμό του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας ρήτρας.

17. Αυτό με οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο κοινοτικός νομοθέτης δεν είχε την πρόθεση να υπαγάγει την κρίση περί καταχρηστικότητας συγκεκριμένης ρήτρας στο κοινοτικό δίκαιο. Το κοινοτικό δίκαιο θέτει απλώς, κατά τρόπον αφηρημένο, τις γενικές προϋποθέσεις, όπως αυτές διατυπώνονται στα άρθρα 3 επ. Η κύρια

γενική προϋπόθεση παρατίθεται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας, το οποίο ορίζει ότι μια ρήτρα συμβάσεως που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως θεωρείται καταχρηστική όταν, παρά την επιταγή της καλής πίστεως, δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών, που απορρέουν από τη σύμβαση.

18. Με βάση την οδηγία, απόκειται στις εθνικές αρχές να καθορίσουν ποια είδη ρητρών ενδέχεται να προκαλέσουν αυτή την σημαντική ανισορροπία.

19. Τούτο αποτελεί προεχόντως έργο του εθνικού νομοθέτη. Όπως συνάγεται από τις προηγούμενες σκέψεις, τα άρθρα 3 επ. της οδηγίας πρέπει να μεταφερθούν στην εθνική νομοθεσία. Τα άρθρα αυτά παρέχουν ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας στον καταναλωτή. Το άρθρο 8 της οδηγίας επιτρέπει, ωστόσο, στον εθνικό νομοθέτη να θεσπίσει μέτρα που εγγυώνται υψηλότερο επίπεδο προστασίας. Έχει την ευχέρεια να επιλέξει αν θα μεταφέρει στην εθνική νομοθεσία το παράρτημα και, σε τέτοια περίπτωση, να επιλέξει τον τρόπο της μεταφοράς, δεδομένου ότι διαθέτει περισσότερες προς τούτο δυνατότητες, όπως εξήγησα με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Ελιτροπή κατά Σουηδίας<sup>5</sup>.

5 — Η υπόθεση έχει παρατεθεί στην υποσημείωση 3· βλ. το σημείο 43 των προτάσεών μου.

20. Εν συνεχεία αναλαμβάνουν τα εθνικά πολιτικά δικαστήρια, αφού η οδηγία αφορά σχέσεις ιδιωτικού δικαίου μεταξύ ιδιωτών.

21. Με τις προτάσεις μου στην υπόθεση Επιτροπή κατά Σουηδίας<sup>6</sup> εξήγησα ότι η οδηγία επιτρέπει στα εθνικά δικαστήρια, τα οποία επίσης περιλαμβάνονται στην οργανωτική δομή του κράτους μέλους, να επεκτείνουν την προστασία που παρέχεται στους καταναλωτές. Επισήμανα επίσης μια ορθή παρατήρηση της Φινλανδικής Κυβερνήσεως, ότι δηλαδή στην πράξη το περιεχόμενο του καταλόγου του παραρτήματος συμπληρώνεται και διευκρινίζεται από το εθνικό δικαστήριο.

22. Υπό τις συνθήκες αυτές, ο έλεγχος που το Δικαστήριο ασκεί επί του εθνικού νομοθέτη είναι περιορισμένος. Ο έλεγχος αυτός έχει ασκηθεί σε δύο περιπτώσεις στο παρελθόν.

23. Η απόφαση Océano Grupo Editorial και Salvat Editores<sup>7</sup> αφορούσε τη μη μεταφορά των διατάξεων της οδηγίας στην εθνική νομοθεσία. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, κατά πάγια νομολογία του σύμφωνα με την οποία, σε τέτοιες περιπτώσεις, οι διατάξεις του εθνικού δικαίου πρέπει να ερμηνεύονται κατά το δυνατόν

υπό το πρίσμα του γράμματος και του σκοπού της οδηγίας, το εθνικό δικαστήριο οφείλει αυτεπαγγέλτως να αποποιείται την αρμοδιότητα που του ανατίθεται δυνάμει καταχρηστικής ρήτηρας (επρόκειτο για ρήτρα παρεκτάσεως αρμοδιότητας, δυνάμει της οποίας ορίζονταν αρμόδια τα ισπανικά δικαστήρια).

24. Στην απόφαση Επιτροπή κατά Σουηδίας<sup>8</sup>, το Δικαστήριο εξέτασε αν η εθνική νομοθεσία λαμβάνει επαρκώς υπόψη τη φύση του παραρτήματος της οδηγίας. Όπως διευκρίνισε το Δικαστήριο με την απόφαση αυτή, ο κατάλογος που περιλαμβάνει η οδηγία έχει ενδεικτική και επεξηγηματική μόνον αξία, συνιστά δε πηγή πληροφοριών τόσο για τις εθνικές αρχές που είναι επιφορτισμένες με την εφαρμογή των μέτρων μεταφοράς όσο και για τους ιδιώτες τους οποίους αφορούν τα μέτρα αυτά. Τα κράτη μέλη πρέπει επομένως να επιλέγουν τη μορφή και τον τρόπο μεταφοράς που προσφέρουν επαρκή εγγύηση ότι το κοινό θα μπορέσει να λάβει σχετικώς γνώση, χωρίς να απαιτείται παρέμβαση του νομοθέτη.

25. Κατά την άσκηση της αρμοδιότητας για την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, η οποία του ανατίθεται από το άρθρο 234 ΕΚ, το Δικαστήριο μπορεί επίσης να ερμηνεύσει τις έννοιες που περιλαμβάνονται στα άρθρα 3 έως και 7 της οδηγίας.

6 — Βλ. υποσημείωση 5.

7 — Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2000, C-240/98 έως C-244/98, Συλλογή 2000, σ. I-4941, ιδίως σκέψεις 30 επ.

8 — Παρατίθεται στην υποσημείωση 3· βλ. σκέψη 22.

Σε τέτοια περίπτωση, το ζήτημα που θα τεθεί είναι αν ορισμένη εθνική νομοθεσία παρέχει την ελάχιστη προστασία που επιβάλλει η οδηγία.

26. Ωστόσο, η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου για την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου δεν εκτείνεται μέχρι του σημείου να επιβάλλεται στο Δικαστήριο να ερμηνεύσει τις ρήτρες επί των οποίων το εθνικό δικαστήριο καλείται να αποφανθεί στο πλαίσιο συγκεκριμένης διαφοράς. Πράγματι, όπως έχω επισημάνει ανωτέρω, δεν πρόκειται για ζήτημα κοινοτικού δικαίου.

27. Αν το κοινοτικό δικαστήριο αποφαινόταν επί του καταχρηστικού, ενδεχομένως, χαρακτήρα των ρητρών αυτών, θα αφίστατο από το γράμμα της κοινοτικής νομοθεσίας, δυνάμει της οποίας απόκειται στις εθνικές αρχές να εκτιμήσουν ποιες ρήτρες πρέπει να χαρακτηριστούν καταχρηστικές.

28. Θεωρώ συναφώς σημαντικό το ότι το εθνικό δικαστήριο έχει τον πρώτο λόγο, όταν πρόκειται για τη διασφάλιση της εφαρμογής της οδηγίας, κατά το μέτρο, βεβαίως, που το εθνικό δίκαιο του παρέχει τα σχετικά μέσα<sup>9</sup>.

29. Οφείλει να ασκεί το καθήκον αυτό χωρίς να ερωτά συνεχώς το Δικαστήριο αν πρέπει να χαρακτηριστεί καταχρηστική μια ρήτρα που αποτελεί αντικείμενο διαφωνίας των διαδίκων στο πλαίσιο δίκης ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων. Δεν πρόκειται απλώς για ζήτημα σαφούς διακρίσεως των αρμοδιοτήτων μεταξύ της Κοινότητας και των κρατών μελών, αλλά και για ζήτημα οικονομίας ως προς τη χρήση των ενδίκων βοηθημάτων. Δεδομένου του γενικού χαρακτήρα της έννοιας της «καταχρηστικής» ρήτρας, οι ρήτρες αυτές θα αποτελούσαν την αφορμή για υποβολή συνεχώς προδικαστικών ερωτημάτων, λόγω της ποικιλίας που εμφανίζει η μορφή και το περιεχόμενό τους στις συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές.

30. Επιπλέον, πέραν του γεγονότος ότι ο κοινοτικός νομοθέτης δεν προέβη σε ενιαία ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου ως προς το ζήτημα αυτό, μια τέτοια ερμηνεία δεν είναι απαραίτητη. Πράγματι, οι συμβατικές ρήτρες εμφανίζονται σε σχέσεις ιδιωτικού δικαίου, το οποίο εξακολουθεί να διέπεται σε μεγάλο βαθμό από την εθνική νομοθεσία. Περαιτέρω, είναι δυνατόν οι ίδιες ρήτρες να έχουν διαφορετικές έννομες συνέπειες στα διάφορα εθνικά νομοθετικά συστήματα. Από την άποψη αυτή, ορθώς ο κοινοτικός νομοθέτης περιορίστηκε στη διατύπωση ενός γενικού κανόνα, στο άρθρο 3 της οδηγίας, προκειμένου να διασφαλιστεί ορισμένο επίπεδο προστασίας των καταναλωτών, όπως επιβάλλει το άρθρο 95, παράγραφος 3, ΕΚ.

<sup>9</sup> — Αντιθέτως προς το επίμαχο ζήτημα στην προπαρατεθείσα υπόθεση *Océano Grupo Editorial και Salvat Editores*, η παρούσα υπόθεση δεν αφορά τη μη μεταφορά (ή την ανεπαρκή μεταφορά) της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο.

#### IV — Πρόταση

31. Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο ερώτημα του Bundesgerichtshof ως εξής:

«Απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να προσδιορίσει αν μια ρήτρα, επί της οποίας καλείται να αποφανθεί στο πλαίσιο της κύριας δίκης, πρέπει να χαρακτηριστεί καταχρηστική κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές.»